

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNE GÖRE LÂİKLİK İLKESİ

Sait DİNÇ*

Laiklik ilkesi hem Atatürk ilkelerinin, hem de Cumhuriyetin en önemli yapı taşlarından birisi, uygulamaları itibariyle cumhuriyetin vazgeçilmez ve değiştirilemez ilkesidir. Milli Mücadele ile istiklâlini kazanmış olan Türk ulusu, bu savaşın hemen bitiminde, medeni bir devlet olarak, yaşama niteliğini kazanma yolunda dinî devletten sıyrılmış, lâik devlet niteliği kazanmıştır. Lâiklik, Türk İnkılâbında kademe kademe gerçekleşmiş, devlet, hukuk ve öğretim sistemlerinde kendini göstermiştir. Cumhuriyet idaresinde devletin ve hukukun laikleşmesi, yeni kurulan modern devletin esas prensibini ve inkılâbında esas hedefini teşkil etmiştir. Bu bakımdan lâiklik, lâik devlet anlayışı, Türk inkılâbının bir temel prensibi olarak gerçekleşmiştir.¹

a - Lâiklik Tanımı ve Din

Türkçeye Fransızcadan geçen “lâik” sözcüğü, Yunanca “*Lâikos*” tan gelmektedir. Halk anlamına gelen “laos” adından türetilmiş ve din adamı olmayanları belirtmek için kullanılmıştır. Kelimenin Latince aslı ise laicus olup lügat anlamıyla, “*ruhani olmayan kimse, dini olmayan şey, fikir, kurum*” demektir. Türkiye’de bu kavramın kullanılması, yakın zamanlara rastlamaktadır. Çünkü İslâmiyet’te bir “ruhban sınıfı” (dinsel sınıf) yoktur. Bu nedenle böyle bir kavrama meşrutiyet dönemine gelinceye kadar rastlanmayacaktır. Lâiklik kavramının karşılığı olarak Ziya Gökalp, din dışı anlamında olmak üzere “*lâ dini*” terimini, Ahmet İzzet Paşa da “ruhbanla ilgili olmayan” anlamında “*lâ ruhbanî*” terimini kullanmıştır.²

“Lâik” ve “Lâiklik” kavramları değişik ülkelerde, çeşitli dönemlerde birbirinden farklı anlamlarda kullanılmış ve farklı tanımlamaları yapılmıştır. Lâikliğin, üzerinde herkesin kolayca anlaşığı tek ve genel tarifinin yapılamayışının bazı nedenleri vardır. *Lâiklik sadece felsefî, ideolojik bir kavram olmayıp, hayata geçirilen, uygulamaları olan bir ilkedir.* Böyle olunca uygulandığı ülkenin dini, siyasi, sosyal şartları, lâiklik anlayışını etkilemektedir. Bu yüzden

*Sait DİNÇ, Çukurova Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü

¹ Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara 1981, s. 347

² Eroğlu, *a.g.e.*, s. 348

günümüzde de objektif olmaktan ziyade bu kavram; ülke ve toplumların farklı ve hissi hareket edilmesi ve çeşitli memleketlerde tarihi, sosyal ve siyasi gerekçelerle farklı şekilde anlaşılmaktadır.³

Teokratik bir monarşiden cumhuriyete geçen bir ülkede lâiklik uygulaması ile tek sorunu mezhepler karşısında devletin tarafsızlığını sağlamak olan köklü bir demokrasideki lâiklik uygulaması elbette birbirine benzemeyecektir. Bir İslâm ülkesinde lâikliğe geçişin gerektirdiği değişikliğin derecesi ve anlamı ile, Hıristiyanlık, Budizm ya da Konfüçyüzmün yaygın olduğu bir ülkedeki uygulaması, karşılaştırılamayacak kadar farklıdır.⁴

Lâikliğe yakın kavramların bizzat laiklikle karıştırılarak bu kavram ve uygulamaları, başka şekilde değerlendirilebilmekte, özellikle ideolojik ve siyasal grupların farklı anlamlar yükledikleri bir hareket haline gelmektedir. Önce laiklik, Lâyisizmden farklıdır. Lâiklik daha çok bir hukuki kavramdır. Lâyisizm ise bir mezhebe, bir doktrine, bir felsefî bir içtihadı bağlılığı ifade eder. Lâyisizm doktriner ve felsefî olmak üzere iki anlamda kullanılır. Doktriner anlamda Lâyisizm, lâik hareket ve cereyanlara, lâik fikir akımlarına bağlılığı ve taraftarlığı gösterir. Diğer anlamda ise Lâyisizm bilhassa dinî çevrelerde, dine aykırı, dine düşman bir hareket anlamı taşır.

Hukuki bir kavram olan lâiklik kelimesi bilhassa din adamları arasında bir dine karşı hareket olarak gösterilmektedir. Gerçekte lâiklik din düşmanlığı ve aleyhtarlığı demek değildir. Modern devletlerde lâiklik, dinlerin yerini alacak ve vatandaşlar için kabulü zorunlu bir iman sistemini de demek değildir. Lâik bir devletin resmi bir dini olmadığı gibi, benimseyeceği, yayacağı felsefî bir akidesi de yoktur. Bir anayasa terimi olarak lâikliğin aldığı anlam değerlendirilecek olursa, lâikliği hukukî yönden incelemek gerekecektir. Hukukî yönden ele alınmasının sebebi önce hukuk kaidelerinin en iyi tezahür eden

³ Sait Dinç, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Nobel Kitabevi Yayınları, Adana 2004, s. 299

⁴ Bkz. Lâiklikle ilgili gelişmeler, anlamları ve uygulamaları için; Ali Fuat Başgil, *Din ve Lâiklik*, İstanbul 1962; Bülent Daver, *Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik*, Ankara 1955; Özer Ozankaya, *Atatürk ve Lâiklik*, İstanbul 1983; Hilmi Ziya Ülgen, *Lâiklik, 50 Yıl*, Ankara 1973; Nejat Tüzün, *Atatürk İnkılâplarında Lâiklik*, Ankara 1987; Turhan Fevzioğlu, *Türk İnkılâbının Temel Taşı Lâiklik*, İstanbul 1981; Ahmet Mumcu, *Atatürkün Kültür Anlayışında Din ve Vicdan Özgürlüğünün Yeri*, Ankara 1991, Çetin Özek, *Türkiye'de Lâiklik*, İstanbul 1962

sosyal menşeli kaideler olması, sonra bu kaidelerin yaptırımları icabı en tesirli bulunmasındandır.⁵

Lâikliğe yüklenen anlamların çeşitliği de bu konudaki diğer bir sorunu oluştursa da yapılan tanımların ortak noktaları bir araya getirildiğinde *lâiklik; dinî ve dünyevî otoritelerin bir diğerinden ayrılması, din işlerinin ferdi, hususi sayılarak ferdin vicdanına terk edilmesi ve devletin dinler karşısında tarafsız kalarak din hürriyetini sağlamasıdır.*⁶ Lâiklik kavramı, çağdaş toplum yaşamında “*dinden bağımsızlığı*” anlatmaktadır. Ancak lâiklik “dinsizlik ya da dinin insan yaşamından kaldırılması” demek değildir. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde Lâiklik “*Dinle ilgili olmayan işleri, dinsel görüşlerin dışında tutmak*” diye tanımlanmaktadır. Lâiklik için genel bir tanımlama yapacak olursak; “*Devlet düzeninin ve hukuk kurallarının din kurallarına göre değil, akıl ve bilime göre düzenlenmesi, inancın bireysel bir sorun haline getirilerek vicdan özgürlüğünün sağlanması*” diyebiliriz. Bir başka ifade ile “lâikleşme” devlet ile din kurumlarının toplumdaki yerlerinde, yetkilerinde ve güçlerinde birincisi lehine, ikincisi aleyhine değişiklik olması demektir. Lâik devlette kişiler, din ve vicdan özgürlüğüne, ibadet özgürlüğüne sahiptirler. Lâik devlet, bireylerin bu özgürlüklerini sağlar ve korur. Bir din veya mezhep mensuplarının başka din veya mezhep mensuplarına karşı baskı ve zorbalığını önlemek lâik devletin görevidir.⁷ Lâik Devlette kimse ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Kimse dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz.

Lâik devlette, devletin siyasi yapısını, hükümet ve idarenin işleyişini, toplumun yaşayışını düzenleyen kanun ve kuralları, dini prensipler değil, akıl, mantık, ihtiyaç ve hayatın gerçekleri tayin eder. Siyasi veya bireysel çıkar veya nüfuz sağlamak amacıyla yahut devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukuki temel düzenini din kurallarına dayandırmak amacıyla dinin veya din duygularının yahut dince kutsal sayılan şeylerin kötüye kullanılması lâikliğe aykırıdır. Lâik devlette, eğitim kurumları ve eğitimin içeriği, din kurallarına göre düzenlenemez. Hiç kimse, kendisinin (veya kanuni temsilcilerinin) isteği dışında, devletin resmî olarak benimsediği bir din veya mezhebi öğrenip o yolda eğitime zorlanamaz.

⁵ Eroğlu, *a.g.e.*, s. 348

⁶ *A.g.e.*, s. 349

⁷ Sait Dinç, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Nobel Kitabevi Yayınları, Adana 2004, s. 300

Görüldüğü gibi lâiklik, dinsel konuları da ilgilendiren bir kavramdır. Bu nedenle de kısaca dinin ne olduğuna ve dinlerin toplum ve insan yaşantısındaki yerine bakmamız gerekecektir. Fransız sosyologlarından E. Durkheim, dini; *“Kutsal; yani birbirinden ayrı ve yasak nesnelere ilgili inançlardan ve tapınma yöntemlerinden meydana gelen ortak bir sistem.”* diye tanımlamaktadır.

Çok eski dönemlerden itibaren insanoğlunun doğada karşı koyamadıkları güçlerle ilgilenmesi ve akıl yoluyla açıklayamadıklarına kutsallıklar vermesi, inanç sistemlerini doğurmuştur. Her ne kadar dinlerin ortaya çıkışları konusundaki görüşler az da olsa farklılıklar taşımaktaysa da, totemizm ve animizm gibi dinlerin, ilk dinler olduğu kabul edilmektedir. Durkheim’e göre; ***“İnsanlığın ahlaksal, sosyal, hukukî hayatı, kökünü dinden ve dinlerin ilki olan totemizmden almıştır. Bu dindeki yasaklar, toplumun kişilere kabul ettirdiği yasaların ilk şeklini temsil etmektedir.”***

Dinlerdeki yasaklamaların bazılarını ahlâk ve hukuk kurallarına dönüştüren insanoğlu, dine karşı olacağını sandığı ya da inandığı bilimsel gelişmelere çoğu zaman karşı çıkmıştır. Bilim geliştikçe ve din bu gelişmelerle çelişkiye düştükçe ya da düşürüldükçe, bu ikisi arasında bir çatışma başlamıştır. Bilim adamları din karşısında suçlu duruma düşürülerek, hoşgörünün sınırları daraltılmıştır.

Öte yandan dinler, başlangıçtan itibaren siyasi yönetimleri de etkilemişlerdir. Hıristiyanlığın devlet sisteminin oldukça dışında kalmasına karşın, yine de yönetime karıştığını görmekteyiz. Papaların, bazen İmparator ya da krallıkların imparatorluklarını ya da krallıklarını onaylamadıklarına tanık olmaktayız. Oysa Hıristiyanlıkta genellikle siyasal ve toplumsal yasaların, kaynağını dinden aldıklarını pek söyleyemeyiz. Çünkü batıda genelde devlet denilen kavram, Hıristiyanlıktan önce de vardı. İşte bu nedenle din ile devlet işleri baştan itibaren karışıklık göstermez. Çünkü din işlerini yöneten bir sınıf “ruhban sınıfı” vardır. Devlet başkanları, dinin de başkanları değildi. Dinde en yetkili kurum, papalıktır. Ancak İslâmiyet’in yeni bir din anlayışının yanı sıra Arap yarımadasına ve daha sonra yayıldığı yerlere, yeni bir devlet anlayışı getirdiğine tanık oluyoruz. Hz. Muhammed; hem bir devlet başkanı, hem de bir din yayıcısıdır. Bu sıfatla, dünyevi konularda emirler veren hatta yargı yetkisini kullanan dünyevî bir liderdi. Devletin hukukunu

da tamamen dine dayatmıştı. Ancak Peygamber'in ölümünden sonra bu din-devlet birlikteliği sorun olmuştur.

b - Batı Toplumlarında Lâikliğin Gelişimi

Lâik anlayış, insanlığın çok uzun bir kültür evrimi sonucudur. İlkçağ monarşilerinin birçoğu teokratik devletlerdi. Bu tür devletlerde “*siyasî-maddesel*” güç ile “*dini-maddesel olmayan*” güç aynı kişide toplanmıştı. Hükümdarın kudretinin ilâhi bir kaynağa dayandığı kabul ediliyordu. Hukuk ile din, iç içeydi. Siyasi, sosyal, ekonomik hayat tamamıyla din kurallarına göre düzenlenmişti.

Hıristiyanlıkta din ile devlet işleri daha başlangıcında ayrılıp siyasi kuvvetin dışında, hatta karşısında gelişmişti. Ancak bu dinin devlet işlerine karışmaması demek değildi. Hıristiyanlığın resmi devlet dini haline gelmesiyle din adamları, devlet işlerini etkiledikleri gibi, toplumsal yaşantıyı ve kişi vicdanlarını da tekellerine aldılar. Bilindiği gibi Ortaçağ ve öncesinde, din adamları hükümdarları cezalandırabilmekte, insanları aforoz ya da affetmekte, hatta onlarla cennette yer satabildiklerini öne sürecek kadar ileri giderek toplumu sömürebilmekteydiler. Dinsel baskıları sonucu doğan reform hareketi ile çeşitli mezheplerin bir düzene girmesi sağlanmış, İncil'in çevirisinin yapılmasıyla bu kutsal kitabın içinde nelerin olup olmadığını, halk kendisi okuyarak din adamlarının çıkarıcı ve olumsuz yönlendirmelerinden kurtulmuş, din adamlarına sınırlandırmalar getirilerek, Hıristiyanlık daha olumlu bir kalıba konulmaya çalışılmıştır.

Rönesans ve Reform, yeni bir hoşgörü çağının doğmasına yol açmıştır. İnsan aklının ve sanatın dogmatik sınırlardan kurtuluşu, bilimsel gelişmeler, büyük keşifler insanların ufuklarını genişletti. Bu gelişmeler teokratik devletlerin veya resmi bir dine bağlanmış devletlerin ve bireylerin vicdanları üzerindeki baskılarını giderek hafifletmesine yol açmıştır.

Siyasi gücün gerçek kaynağının tanrısal olmadığı; egemenliğin tek ve meşru kaynağının “milli irade”de aranması gerektiği düşüncesinin güçlenmesi, “teokratik devlet” döneminin sona ermesini ve “lâik devlet”in doğuşunu hızlandırmıştı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, önce Amerika'da daha sonra da Fransa'da çıkan büyük ihtilaller sonunda, devletin yapısı, devlet ile din işlerinin yeni bir düzene konulmasıyla değişti ve lâik devlet tipi ortaya çıktı.

Dinler arasında eşitliğin kabul edildiği, hiç bir dine resmi din olarak ayrıcalık tanınmadığı, devlet ile dinin birbirinden iyice ayrıldığı lâik devletlere örnek olarak ABD ve Fransa gösterilebilir. Lâik devlet tipinin temellerini oluşturan prensipler; ABD'nin 1776 tarihli İnsan Hakları Bildirisi'nde : **“Bütün insanlar özgür olarak yaratılmıştır. Doğuştan kazanılmış bazı hakları vardır ki, onlardan yoksun bırakılamazlar. Bu haklar yaşamak ve mutlu olmayı istemektir... Din veya Allah'a borçlu olduğumuz ödev ve bunun yerine getirilme şekli kuvvet ve zorbalıkla değil akıl ve inançla idare edilebilir. Herkes eşit bir biçimde, vicdanın emrettiği gibi dinin gereğini yapmak serbestliğine sahiptir.”** şeklinde ifadesini bulurken, 1789 Fransız İhtilâli'nin İnsan Hakları Bildirgesi'nde de **“İnsanlar hakları yönünden özgür ve eşit doğarlar, özgür ve eşit kalırlar... Hiç kimse, hatta dinî dahi olsa, sahip olduğu düşüncesinden dolayı rahatsız edilemez. Yeter ki bu düşüncelerin meydana çıkışı yasayla kurulmuş olan kamu düzenini bozmasın.”** şeklinde ifade edilmekteydi. Bu bildirinin Lâiklik açısından en önemli yanı; dinî tören ve ayinler bakımından günümüzün çağdaş anayasalarına da yansıyan bir sınırlama getirmiş olmasıydı ki bu **“kamu düzenini bozmama”** kuralıydı.

Çağdaş demokratik devletler, tüm ortaçağdaki bu din ve devlet kurumlarının çatışmasından doğmuş, papanın gerek devlet gerekse de toplum mutlak egemenlik kurma savını başarıyla sınırlamış olan *Bati toplumu*, daha sonra sınırsız yetkilerle güçlenmiş hükümdarların aynı biçimde savlarına karşı hazırlıklı olmuştur. Batının eriştiği bu başarı sonucu yalnızca devletle din ayrılmamış, fakat toplumu tam denetim altına almak isteyen herhangi bir kişi ya da grubun savlarını, girişimlerini önleyici sistem ve hukuk düzeni geliştirmiştir.⁸

Bunların içinde en önemlisi lâiklik ilkesinin bir devlet ve hukuk sistemi haline getirilmesi ve uygulanmasıdır. Böylece de Batı toplumları kendilerini denetim altına almak isteyen dinsel veya siyasi oluşumları kontrol ve denetim altına almışlar, ilmi ve akıl özgür düşünce önündeki oluşumlara itibar etmeyerek dünya da ön safa geçmişler ve bu anlayışı birey ve sistem açısından hala devam ettirmektedirler.⁹

⁸ Suna Kili, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Ankara 1998, s. 268

⁹ Dinç, *a.g.e.*, s. 303

c – Cumhuriyet Öncesi Türk Devletlerinde Din ve Devlet İlişkileri

İslâmiyet'ten önceki Türk devletlerinde “Hakan”ların dinsel yetkileri yoktu. Devlet yönetiminde “hakan”ın yanında “hatun”un (eşi) da katılımını temel alan eşitlikçi bir uygulama vardı. Aynı devletin yurttaşları değişik dinlere bağlı olarak bir arada ve barış içinde yaşayabilmişlerdi. Totemizm ve Şamanizm gibi dinleri kabul etmiş bulunan eski Türklerin, tek tanrılı dinlere girişiyle birlikte, gerek devlet yaşamlarını, gerekse toplumsal yaşamlarını bu dinlere uydurmak, en azından bir senteze gitmek gereğini duyduklarını görüyoruz. Türkler üç büyük tek tanrılı dinden de etkilenmişlerdir ve bu dinleri kabul etmişlerdir.¹⁰

Bilindiği gibi Türkler X. yüzyılda topluluklar halinde İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Ancak bir toplumun bir dini kabul etmesi demek, daha önce varolan her türlü inançlarını gelenek ve göreneklerini bırakması demek değildir. İşte bu nedendir ki; Türklerin İslâmiyet'i kabul etmekle birlikte bu dini, yeni bir senteze tabi tuttuklarına şahit olmaktayız. Bunun en belirgin örneğini devlet yönetiminde görebiliriz. Devlet yönetiminde, Türklerin kendilerine özgü bir gelenekleri vardı. Çünkü tarihleri boyunca büyük devletler kurmuş olan Türklerin, Araplardan bu konuda öğrenecekleri fazla birşey yoktu. Üstelik IX. yüzyıldan itibaren İslâm dünyası akıl yöntemini terketmiş ve bir durgunluk dönemine girmişti. İşte Türkler böyle bir dönemde İslâmi inancı benimsemişti. Osmanlı Devleti'nin parlak devirlerinde dinsel hoşgörünün sınırları çok geniştir. Ancak XVI. yüzyılda Osmanlı'da da akılcı yöntem terk edildi. Dinsel hoşgörüsüzlük, bilimde, sanatta giderek artmaya başladı ve bilimsel düşüncenin yerini tutucu ve bilim dışı düşünce aldı. XVI. yüzyılda başta tıp olmak üzere, uygulamalı bilimler medreseden çıkarıldı. Eğitim, tamamen dinsel ve skolastik bir düşünceye büründürüldü. Oysa aynı yüzyılda Batı Avrupa akli ve bilimi önder alarak ekonomik, teknik ve kültürel devrimler içine girdi ve dünya dengesini lehine çevirmeye başladı.

Osmanlı Devleti'nde din ile devlet işlerinin karıştırılması, dinsel düşüncenin bilimde, yönetimde, sanatta, ekonomide ve diğer alanlarda etkili olması, devleti olumsuz yönde etkiledi. İnsanın akıl ve bilim yöntemiyle çözebileceği her olay karşısında bile fetva kurumuna başvurulması, gerilemenin önemli bir nedeni oldu. XIX. yüzyılda bile,

¹⁰ Ahmet Mumcu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II*, Eskişehir 1997, s. 154

minarelere paratoner takmak için fetva alınamamıştı. Kuruluşundan itibaren dinsel etkinin zaman zaman değişen baskısı ve denetimi altında kalan Osmanlı devlet yönetimi, bilimi, ekonomik, toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkilenmiş, devlet çağdaş gelişmelere ayak uyduramayacak bir çöküş içine girmişti.¹¹

d - Atatürkçü Düşünce Sisteminde Lâiklik Kavramı

*Türkiye’de lâiklik, sadece din ile devlet işlerinin ayrılığını ifade eden bir nitelik değil, aynı zamanda din ve vicdan özgürlüğünü sağlayan ve akılcılığı öne çıkaran temel bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır. Bu da Atatürkçü Düşünce Sistemi ile olmuştur.*¹²

Atatürkçülükte lâiklik ilkesi devlet ve dinin ayrılığı, devletin dinsel kurallara dayanmamasıyla tam olarak açıklanamaz. Lâiklik ilkesi aynı zamanda kişiye din konusunda özgürlük tanınması ve bu özgürlüğün korunmasıdır. Dinsel inancından dolayı kişinin ayrıcalıklı davranışlarla karşılaşmamasıdır. Yasalar önünde kişinin dinsel farklılıklar güdülmeksizin eşit olmasıdır. Bu açıdan lâiklik din konusunda kişinin özgürlüğünün öbür kişiler tarafından tanınması, saygı gösterilmesi ve yaptırımlarla korunmasıdır.

Çağdaş olma, toplum ve devlet yaşamını akla, bilime dayandırma, ancak ve ancak lâiklik ilkesinin eğitimde, siyasette, devlet ve toplum yönetiminde ve örgütlenmelerde eksiksiz uygulanmasıyla gerçekleşir. Atatürk’ün kurmuş olduğu Cumhuriyet yönetiminin başlıca nitelikleri lâik ve ulusal oluşudur. Birçok devrim atılımı lâik bir toplum yaratmak amacıyla yapılmış, öbürleri ise böyle bir ilkenin benimsenmesiyle yürürlüğe konma olanağı bulmuştur.¹³

Kemalizm’in din politikasının temeli de bu açıdan bakıldığında lâiklik idi, dinsizlik değildi; amacı İslâmlığı yıkmak değil, onu devletten ayırmak - *siyasal, toplumsal ve kültürel işlerde dinin ve onun temsilcilerinin yetkisine son vermek ve bunu inanç ve ibadet konularına hasretmek* - idi. Böylece İslâmlığı, çağdaş, batılı ve bir ulus-devlet’teki dini rolüne indirger iken, Kemalistler aynı zamanda dinlerine daha modern ve daha milliyetçi bir şekil vermeğe de başladılar.¹⁴

¹¹ YÖK, *a.g.e.*, s. 72

¹² Dinç, *a.g.e.*, s. 305

¹³ Kili, *a.g.e.*, s. 266

¹⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara 2000, s. 408

Mustafa Kemal’de lâiklik düşüncesi, daha Kurtuluş Savaşı öncesinde vardı. Bunu o yıllarda incelediği kitaplardan anlıyoruz. Mustafa Kemal’in din anlayışı tutucu değildir. Dine inandığını belirtmektedir. Bireysel vicdanın sınırlarını aşmayan, bilimin ışıklarından geçip dupduru olmuş bir kozmik din anlayışına sahip olmaktan ve topluma da sözleriyle olsun, tutum ve davranışlarıyla olsun, böyle bir din anlayışını önermekten kendini alamamıştır. Bu anlayışı Atatürk’ün şu sözlerinde görmemiz mümkündür;

“...Bunca yüzyıllarda olduğu gibi, bugün de ulusların bilgisizliğinden ve bağınazlığından yararlanarak bin bir türlü siyasal ve kişisel amaç ve çıkar sağlamak için dini araç olarak kullanmaya kalkışan kişilerin yurt içinde ve dışında bulunuşu bizi bu konuda söz söylemekten, ne yazık ki şimdilik alıkoyamıyor. İnsanlıkta din duygu ve bilgisi, her türlü boş inançlardan sıyrılarak gerçek bilim ve teknik ışığıyla arınıp olgunlaşıncaaya değin, din oyuncularına her yerde rastlanacaktır.”¹⁵

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, Kurtuluş savaşı sırasında din adamlarından yararlanması ve daha sonraki konuşmalarında dinin karşısında değil, dinî kötüye kullanmak isteyenlerin karşısında olduğunu belirtmesi de bize onun dine karşı olmadığını gösterir. O, her zaman bilgisiz ve çıkarıcı kimselerin milleti din adına sömürmesine karşı çıkmıştır; **“Bizi, yanlış yola sevk eden soysuzlar, bilirsiniz ki çok kere din perdesine bürünmüşler, saf ve temiz halkımızı hep din kuralları sözleriyle aldata gelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... Görürsünüz ki milleti mahveden, esir eden, harabe eden fenalıklar, hep din örtüsü altındaki küfür ve kötülüklerden gelmiştir.”¹⁶**

Atatürk’e göre devletin dini olmaz. Çünkü yazılı kurallarla vicdanlara sınır getirilemez. Devlet, dünya işlerine hizmet eder ve cevap verir. Din ise bireylerin ruhi gereksinimlerine hizmet eden bir araçtır. Görüldüğü gibi devlet ile din arasında görev ve amaç ayrılığı vardır. Ancak geçmişte din, devleti kendisine bağlamıştı. Lâiklik demek dünyacılık demektir. Din ise, daha çok öteki dünya ile olan ilişkileri kapsar ve orası için yol gösteren kuralları öğretir. Oysa demokratik devlet, hiç bir zaman din kurallarına dayanmaz. Demokrasi rejiminin görevi vicdanların özgürlüğüne bekçilik etmektir.

¹⁵ Utkan Kocaturk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, A.A.M Yayınları, Ankara 1999, s. 238

¹⁶ *A.g.e.*, s. 237

Demokraside devlet bir taraftan vicdan özgürlüğüne saygı göstermek; öte yandan da vicdanların serbestçe görünmelerini, özgürlüğünü sağlamak zorundadır. Atatürkçü Düşünüşte Lâiklik, dinsizlik demek olmayıp, devletin dinden, dinin katı dogmatik kurallarından ayrılarak, devlet yapısının demokratik bir biçim almasını öngörür. Çünkü lâik düşünüş ve davranış olmadan, demokratik bir hukuk devleti kurulamaz, toplumsal adalet de gerçekleştirilemez.¹⁷

İşte bu görüşleri benimseyen yeni Türk Devleti, daha kurulduğu yıllardan başlayarak, dini araç ederek vicdan özgürlüğünü engelleyenlerle savaşmak gerektiğine inanmıştır. Bu amaçla 15 Nisan 1923 tarihinde çıkarılan bir yasaya, **“Dini alet ederek devlet güvenliğini bozanlar vatan hainidir.”** şeklinde bir madde konulmuştur. Öte yandan din devletinde siyasi rejim, mutlaka kapalı rejimdir. Her dinde mutlaka günah ve korku öğeleri vardır. Demokrasilerde ana özgürlüklerden biri ise, korkudan kurtulma özgürlüğüdür. Devlet yaşamına din girince, korku duygusu da birlikte girer. Korkunun var olduğu devlette ise, özgürlükten söz edilemez. Lâiklik aynı zamanda bir sosyal özgürlük problemidir. Her türlü düşünce özgürlüğüne izin verilmesinden yanadır. Bu özgürlük Atatürk’e göre; **“Toplumsal ve uygar insan özgürlüğüdür.”** Ancak bu **“Diğer bireylere ya da toplumun yararlarına aykırı bir davranışta bulunmayı engelleyen bir özgürlüktür.”**

Türkiye’de sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel mirası devralınan Osmanlı toplum yönetiminde, yönetimin ana esaslarını şeriat oluşturduğu gibi Osmanlı toplumunun güncel yaşamında da hayatın her safhasında da dinsel hükümler egemendi. Din ile sosyal ve ekonomik yaşamın bu kadar iç içe olduğu bir toplumdaki, bütün bir hukuk sistemini ve bütün ekonomik sistemi tamamen dînin denetim altında tuttuğu böyle bir ortamdan, Türkiye Cumhuriyeti’nin çağdaş, cumhuriyetçi ve lâik yapısına geçişte bu etkileri tamamen ortadan kaldırmak gerekmekteydi. Bu nedenle Cumhuriyetin lâik anlayışı, dînin hayatın her safhasını örgütleyen bu etkinliğini güncel, ekonomik ve sosyal yaşamdan çıkarmayı hedef almış ve İslâmiyet’in vicdanlardaki özgür ve temiz bir konuma oturtulmasını sağlamıştır. Atatürkçü düşünüşte lâiklik, dinin boş inançlardan ve bilimsel olmayan düşüncelerden arındırılmasını istemiştir. İnsanın yararına olan kısımlarına karşı çıkmamıştır.¹⁸

¹⁷ YÖK, *a.g.e.*, s. 75

¹⁸ Dinç, *a.g.e.*, s. 307

Öte yandan lâiklik düşüncesi hoşgörülü olmak anlamına da gelmektedir. Lâik düşüncenin temelinde akılcılık ve hoşgörü ilkesi vardır. Atatürk'e göre, ***“Hoşgörü o kimsede vardır ki, vatandaşının veya herhangi bir insanın vicdani inanışlarına karşı, hiçbir kin duymaz; bilakis saygı duyar. Hiç olmazsa, başkalarının, kendininkine uymayan inanışlarını bilmezlikten duymazlıktan gelir. Hoşgörü budur.”***

e – Lâiklik İlkesinin Önemi ve Sonuçları

Lâiklik, siyasal olduğu kadar; eğitsel ve daha geniş deyimıyla, toplumsal, kültürel yaşantıya yön veren bir role sahiptir. Lâik anlayışta, devletin bu dünya ile ilgili olarak koyduğu kurumların, dinin yönlendirmesi ve denetimi altına girmesi söz konusu olamaz. *Yeni Türk Devleti, dini siyasete karıştıran devlet sisteminin Osmanlı Devleti'ni nasıl olumsuzluklar içine ittiğini gördüğünden, dinin, devlet hayatında siyasi bir fonksiyon oluşturmasına son vermiştir.* Bu nedenle de cumhuriyet yönetimi, *din işlerini ve kurumlarını tamamen başıboş bırakmamış, teşkilatı ve işleyişiyle kontrol altında bulundurmak gereğini duymuştur. Ancak bu sayede dinsel ve bağnazlıklar temelinde dayalı bir Ortaçağ devleti yerine, çağdaş bir devletin doğuşu, skolastik bir eğitim yerine, vicdan özgürlüğü kavramını getiren bir düşünüşün yasalarla perçinlenmesi mümkün olabilmıştır.*

Lâiklik, öncelikle aklın ve düşüncenin özgürlüğüdür. Lâik düşünce sayesinde kişilere vicdan özgürlüğü ve eşitliği getirilmiştir. Bu özgür düşünce, insanları, fanatik düşünüş ve peşin hükümlü, gereksiz telkinlerden kurtarmayı hedeflemiştir. Boş inanç ve söylentilerin aklın etrafında meydana getirdiği bilmezlik çemberini ancak, lâik düşünce etkisiz hale getirebilir.

Lâiklik, bireylerin dini inanç ve özgürlüğünü sağladığı gibi, aynı zamanda düşünce özgürlüğünü sağlayan bir sistem de olmuştur. Artık çağımızda düşünce özgürlüğünün, toplum hayatında dinsel inançların ve bundan doğan hakların korunması ve devamlılığı ancak devletin lâik olması ile sağlanabilir.

Lâiklik, aynı zamanda Türk toplumu için bir yaşama, var olma ve çağdaşlaşma ilkesi olmuştur. Lâiklik, az gelişmişlikten gelişmişliğe geçen bir köprüdür. Fizikötesi düşüncenin etkisindeki doğulu kafasından kurtuluş, lâiklik sayesinde gerçekleşmiştir. Bir bütün olan çağdaş uygarlığa geçiş, batılı düşünce sistemini benimsemekle, skolastik düşünce ve dinî baskıdan uzak kalmak, lâik düşünüş ve uygulamalara yer vermekle mümkündür. Çünkü bilim, sanat ve kültür

sınırlandırıldığı zaman gelişemez. Bu nedenle de bilimin ve sanatın gelişmesi, bilimsel düşünüşün toplumun yönetimine egemen kılınması, kadın haklarının tanınması, kadın-erkek eşitliğinin her alanda gerçekleştirilmesi, lâiklik sayesinde olmuştur. Türkiye’de bugün bu alanlarda ulaşılan başarıda lâik düşüncenin yeri ve önemi büyüktür.

Lâiklik, Türk milletinin egemenliğini kendi eline alışı da en büyük etken olmuştur. Çünkü egemenliğin millî bir nitelik taşıması, ancak lâik bir toplum düzeniyle mümkündür. Oysa şeriatla yönetilen toplumlarda milletin egemenliğine yer verilmez. Lâiklik, kutsal sayılan konularda inanç ve düşünüşteki farklılıklarının dünya işlerinde dayanışma ve işbirliğini engellemesini de ortadan kaldırmıştır. Lâiklik, sayısı belirlenemeyecek kadar çok olan tarikatçılığı ve bunun yol açtığı bölücülüğü ortadan kaldırmaya yarayan tek çaredir

Böylece dinsel ve mezhebe ait ayrılıklardan doğan çatışma ve ayrılıklar önemli ölçüde giderilmiştir. Lâiklik bu yanıyla da ümmetçiliğin, yerini Türk milliyetçiliğine terk etmesine yol açmıştır. Yani Türk yurdunun insanlarının, millet bilincinde ulaşmasının en büyük dayanağı olmuştur. Çünkü Atatürkçü ideoloji daha öncede bir çok kereler belirtildiği gibi ulusal devleti oluşturmaya çalışmış ve ulusal devletin amaçlarına yasallık kazandırmayı amaçlamıştır.¹⁹ Oysa dinsel yönetim, millet kavramında dine inanan ve yalnızca onun kurallarını mutlak otorite olarak kabul eden toplumu esas alan bir yapılanmayı amaçlar. Bu ortak amaçları olan, ama değişik etnik ve dinlerden oluşan, millet olma idealine sahip toplumlarda bir araya gelmeyi zora sokar. Şüphesiz ortak dine sahip olma millet olmayı destekleyici bir unsurdur. Ama çağdaş toplumlarda tarihsel süreçte dinsel devlet yapılanmasının bu oluşumu engellediği toplumlara bir araya getirmek ve gelişmelerini sağlamada yetersiz kaldığı görülmüştür.

Atatürkçü düşünüşün ve Türk İnkılâbının genel bir niteliği olan Lâiklik, hâlen doğunun gelişmemiş İslâm ülkelerinin özlemini duyduğu, arayışı içinde olduğu bir düşünce olarak yerini korumaktadır. Bütün bunlardan dolayı lâiklik Türkiye’nin çağdaşlaşması temel hedefinden ayrılamaz ve onun zorunlu bir parçasını oluşturur. Yapılan birçok inkılâp ta bize göstermektedir ki lâiklik ilkesi kalkınma ve çağdaşlaşmanın da Atatürkçü düşüncede ki temel unsurlarıdır.²⁰

¹⁹ Kili, *a.g.e.*, s. 272

²⁰ YÖK, *a.g.e.*, s.78

Türkiye cumhuriyeti kurulduğu günden bu güne kadar sürekli siyasal ve ideolojik olarak dinsel grupların hedefi haline gelmiş, yakın tarihimizde de gördüğümüz bazı siyasal oluşumlar ve kendi menfaatleriyle cumhuriyetin geleceği arasında paralellik görmeyen unsurlar, sürekli lâiklik ilke ve uygulamalarına muhalefet etmekte, hatta demokrasi ve cumhuriyetin siyasal özgürlüklerini de kullanarak dinsel bir devlet ve siyasal düzeni yeniden ihya etmek amacıyla siyasal yapılanmalara kurmaya, Cumhuriyetten rövanşı almak için var güçleriyle çalışmaktadırlar.²¹ Bu gibi gelişmeler karşısında hem toplumsal bilincimiz üst seviyede olmalı, eğitim ve öğretim kurumlarımız bu konuda son derece hassas ve vazifelerini eksiksiz yerine getirme bilincine sahip olmalıdır. Cumhuriyet Anayasalarında ve hukuk sistemlerinde bu hassas konuyu yasal güvence altına almış, lâikliği devletin değişmez nitelikleri arasında görmüştür.

KAYNAKÇA

- BAŞGİL, Ali Fuat, *Din ve Lâiklik*, İstanbul, 1962
DAVER, Bülent, *Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik*, Ankara, 1955
DİNÇ, Sait Dinç, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Nobel Kitabevi Yayınları, Adana, 2004
EROĞLU, Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, 1981
FEVZİOĞLU, Turhan, *Türk İnkılâbının Temel Taşı Lâiklik*, İstanbul, 1981
KİLİ, Suna Kili, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Ankara, 1998
KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, A.A.M Yayınları, Ankara, 1999
LEWIS, Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, 2000
MUMCU, Ahmet, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II*, Eskişehir, 1997
MUMCU, Ahmet, *Atatürkün Kültür Anlayışında Din ve Vicdan Özgürlüğünün Yeri*, Ankara, 1991
OZANKAYA, Özer, *Atatürk ve Lâiklik*, İstanbul, 1983
ÖZEK, Çetin, *Türkiye'de Lâiklik*, İstanbul, 1962
TÜZÜN, Nejat, *Atatürk İnkılâplarında Lâiklik*, Ankara, 1987
ÜLGEN, Hilmi Ziya, *Lâiklik, 50 Yıl*, Ankara, 1973
YÖK, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II., Atatürkçülük*, Ankara, 1989

²¹ Dinç, *a.g.e.*, s. 309